

**НИКОЛАЙ ХАЙТОВ**  
**ЗА ДОБРИ ГАНЧЕВ И ЗА**  
**НЕГОВИТЕ СПОМЕНИ**

[chitanka.info](http://chitanka.info)

Авторът на настоящата книга Добри Ганчев е роден в град Лясковец на 26 септември 1854 година. Учил се най-напред в родния си град, а след това баща му (заможен майстор-бъчвар) го изпратил да продължи образованието си в Русия, където през лятото на 1875 година младият Добри свършва полукласическата гимназия в гр. Николаев<sup>[1]</sup>. След това той се завръща в България и с препоръката на Васил Друмев<sup>[2]</sup> става учител по всеобща история и аритметика в Тулча. Когато през следващата 1876 година избухва Руско-турската освободителна война, ентусиазираният Добри заедно с други-български младежи заминава през Галац за Букурещ с намерението да се запише доброволец в Българското опълчение, но поради крехкото си физическо здраве той се отказва от първоначалното си намерение и започва да служи на освободителната кауза като безплатен сътрудник на Блъсков в издаването на вестник „Нова България“<sup>[3]</sup>.

След като изхарчил около вестника спечелените по време на даскалъка пари, Ганчев повторно заминал за Русия, записал и по-късно завършил Историко-филологическия факултет на Киевската духовна, академия през 1879 година. В края на юли същата година той идва в София и поема поста секретар на екзархията в Цариград, където, заедно с екзарховия наместник Методи Кусевич<sup>[4]</sup> развива голяма дейност за откриване на трикласни училища на много места по Македония и Тракия. През 1882 година Д. Ганчев си дава оставката от екзархията, връща се в София и от 1 октомври 1883 г. става лектор във Военното училище, където преподава българска история в продължение на 20 години. Междувременно, като виден на времето си филолог, след идването на княз Фердинанд<sup>[5]</sup> в България Добри Ганчев става негов, а сетне и на княгиня Мария Луиза<sup>[6]</sup> учител по български език.

По това време започва и книжовната дейност на Добри Ганчев. Негово дело са „История на руската държава“ (1884 г.), „Учебник по българска история“ (1888 г.), историческият роман „Борба за самостоятелност“ — за живота на българите от XIII век (1888 г.), сборникът „Разкази из българската история“ (1893 г.) и преиздадени през 1894 г., едно „Ръководство по българска граматика“ ч. I (1895 г.), „Повести и разкази“ (1911 г.) и др.

Интерес към особата на Фердинанд и свързаните с него лица и политически събития Добри Ганчев е започнал да проявява още в

първите месеци от службата си в двореца. Това много добре личи от бележките, водени от него по време на първите Фердинандови обиколки из България и използвани по-късно (около 1920–23 година) при писането на настоящите спомени. Всичко това безспорно се е отразило не само върху точността на спомените, но и върху тяхната сочност и свежест.

Интересно е, че Добри Ганчев не говори за печатането на своите спомени като за една възможност, а като за нещо, което непременно ще се случи, та затова се е погрижил да даде много точни и подробни наставления към бъдещия редактор на неговите мемоари. От тях всеки може да се увери, че авторът на спомените за княжеското време е виждал много от недостатъците на своя ръкопис. Той сам признава не на едно място, че не подрежда събитията хронологически и не следва никакъв ред, а както те му идват на ума, т.е. по капризите на асоциацията, че е направил много повторения и тъкмо затова дава правото на бъдещия редактор „да печати и изхвърли туй, което той намери за съобразно с вкуса на времето и с други обстоятелства“.

Освен отстраняването на многобройните повторения (което беше съвършено неизбежно), литературната обработка имаше да се справя и с един много важен творчески проблем, а именно систематизирането на спомените в отделни глави и подреждането на тези глави в една възходяща в хронологическо, смислово и художествено отношение градация. При това пренареждане на материала нищо в езиково и стилно отношение не беше прибавено, нито пък отнето, тъй че цялостта на спомените не беше накърнена или видоизменена с каквото и да било.

\* \* \*

„Да се напечатат след двадесет и пет години!“ — тази кратка бележка, с дата 20 май 1923 година, веднага привлича вниманието върху настоящите спомени на Добри Ганчев за първите години от князуването на Фердинанд Кобурготски в нашата страна. А когато червените печати върху пазения в Научния архив на БАН ръкопис бяха строшени, стана ясен и смисълът на авторовото завещание: тези мемоари се оказаха толкова антифердинандовски и въобще

антицарски, че тяхното печатане наистина не е било нито възможно, нито безопасно, докато бе жива монархията у нас.

Все по същата причина в споменната ни книжнина, пък и в нашата историография до Девети септември 1944 год., зловещата роля на Фердинанд за България беше старателно премълчавана и потулявана, а когато в малкото изтървали се от явната и тайна цензура публикации тя се засягаше, рано или късно династията намираще как да се отплати на волнодумците.

При това положение настоящите, нека да ги назоваваме „тайни“, спомени на Добри Ганчев, идват, за да попълнят една празнота в нашата мемоаристика — хвърляйки изобилна светлина върху личността на тъй наречения „цар отец“, върху механизмите на неговия двор и неговото управление и най-сетне — върху някои интимни страни от неговото дълго, мрачно и катастрофално за народа ни царуване.

И добре е, че за всичко това ни е разказал не враг на династията и на монархическия институт, а един царедворец, защото Добри Ганчев е първият учител по български език на княз Фердинанд и княгиня Мария Луиза, дългогодишен лектор във Военното училище, народен представител на 13-тото Народно събрание и пр., който сам за себе си твърди, че е бил един от хората, които искрено са вярвали на времето, че „без Фердинанда България потъва“. „Да простят грядущите поколения тез наши пакостни заблуждения!“ — пише Добри Ганчев веднага след горното признание и с тая кратка своя изповед ни дава възможност да открием една от главните причини за написването на настоящите мемоари.

Тая причина, вижда се, не е материална, защото Ганчев сам е завещал мемоарите му да се публикуват след 25 години, т.е. след неговата смърт; тая причина не е и желанието за самовъзвеличаване — един от най-често срещаните (и най-често скривани!) подбуди за писане на мемоари, защото авторът на спомените за „княжеското време“ много рядко се занимава със собствената си личност, а където я докосва, то е обикновено, за да направи някое не дотам ласкателно за себе си признание или разкаяние. Забележителни са в това отношение неговите думи накрая на спомените, където, след като ни говори за погромите, докарани от Фердинанд и се пита за причините — летописецът на „княжеското време“ заявява:

„Не зная с какво ще го споменуват грядущите поколения (Фердинанда), ала ний, които преживяхме погрома и доживяхме туй страшно падение, ний няма да го забравим. Много е тежък споменът за него. А е тежък, защото Фердинандовата самозабрава се крепеше върху нашето унижение пред него. Нашата сервилност, нашата робска покорност и послушност издигнаха този неуравновесен тип. Мигахме пред самовластието му, пред глупешките му махове, дори и пред пороците му, а най-добрите измежду съвременниците му се надпреварваха да го славят!“

Когато казва „ний“, очевидно Добри Ганчев е имал предвид и себе си, и всички около Фердинанда, които са вярвали, че без него България потъва, а след катастрофалните резултати от неговото владичество са се разочаровали и разкаjali.

Изглежда, че болката на разочарования царедворец е била твърде силна и не произлиза само от нараненото му при конфликтите с княза лично самолюбие. Тази болка идва преди всичко от националната разруха, която детронираният Фердинанд оставя зад гърба си, и тя е, която кара бившият царски учител да вземе перото, вече стар, „в студената стая, с вкоченясали ръце и крака“, за да напише своите антифердинандовски спомени с една очевидна страст, с едно искрено огорчение както от царя, така и от неговия двор и видните политически фигури около него.

На мнозина спомените на Добри Ганчев ще се видят доста откровени и даже „лютички“. Това изглежда го е чувствувал и самият той, та още в началото на своето повестуване прави една твърде характерна уговорка:

„Нашето поколение — пише Ганчев — преживя важни, големи събития, в известен смисъл и славни времена. Ала тез събития и тез славни времена са хубави и приятни за ония, които стоят далече от тях, които ги виждат през бърда и баири, които ще четат за тях след поколения. Колко са те, тез времена, събития и лица, в някои отношения — гадни, за съвременниците, особено пък за тез, които са

имали случай и възможности отблизо да ги виждат! Виждат им грапавините, грозотиите, мръсотиите — мож ли да им се радваш?

Друг може да опише красивите, светлите страници на миналото. Аз — заключва летописецът — тъй мъчно виждам хубавото и красивото в нашето минало.“ (Т.е. — свързаното с Фердинанд минало).

Добри Ганчев остава верен на тая своя предварително оповестена гледна точка и пише наистина с едно перо, за което най ще приляга думата „безпощадно“. Той не щади ни княза, ни първите министри, ни прочути генерали и сановници, даже когато се отнася за техния личен и дори интимен живот, защото авторът е убеден, че „сведенията за интимните страни от живота на човека хвърлят ярка светлина и върху обществения живот, показват го, обясняват го“.

Заради това и „заради пълнотата на типа“, както летописецът се изразява, той не признава нито семейната „светая-светих“, нито секретните брави на тайните кабинети, а прониква навсякъде, отбелязва всичко, което е поамило или най-често — подразнило неговото наблюдателно око с нещо характерно. Затова пък, след като човек прочете спомените на Добри Ганчев, той напълно се убеждава, че границата между „интимното“ и „общественото“, поне по времето на Фердинанда, е била много неясна и несигурна, че личният живот на неговите съподвижници много често е влиял малко или много на хода на историческите събития.

Хубав пример за подобно влияние е случаят „Савовица<sup>[7]</sup> — Стамболов<sup>[8]</sup>“, където Ганчев ни е разказал как Стамболовите политически противници са успели да сблъскат „тиранина“ с неговия военен, министър, извесният полковник — Михаил Савов<sup>[9]</sup>, ползувайки се от фриволното поведение на младата негова съпруга.

Няма да описвам тая изиграна като в Шекспирова комедия деликатна „операция“ — подробно изложена в спомените на Ганчев — ще кажа само, че тя успява: военният министър обявява дуел на първия министър, подава си подир това оставката и заминава (с благосклонното съгласие и парична помощ на двореца) да лекува душевните си рани в чужбина, а за военен министър Фердинанд избира верния си полковник Рачо Петров<sup>[10]</sup>. Когато по-сетне в един драматичен момент се решава да бъде ли Стамболов или да не бъде, „цар Рачу“ хвърля своята кавалерия против Стамболовите

митингаджии и така предрешава изхода на кипналия политически двубой.

Разбира се, причините за падането на Стамболов са много дълбоки и по-сложни, но е въвн от всякакво съмнение, че видоизменявайки съотношението на силите, случаят „Савовица“ ускорява крайната развързка и в тоя смисъл тая пикантна, декамероновска авантюра изиграва една историческа, в точния смисъл на думата, роля.

Когато княз Фердинанд се отблагодарява за ласките на една от своите фаворитки, като прави мъжа ѝ — „безличен провинциален адвокат“ — министър, това също не е само „интимна“ подробност от личния живот на Фердинанд, а чистокръвен политически факт, защото въвн втората си фаза „интимната подробност“ засяга вече не Фердинанд, а държавата.

Изобщо, по времето на Фердинанд интригите, интрижките и пикантните истории на някои от по-първите хора от върхушката са били (колкото и странно да ни се струва това сега) част от политическия механизъм на страната. Ето защо не ги премълчава и не им прощава Добри Ганчев, а пък и ние заедно с него. Това би означавало да потулваме една действителност, да видоизменяме една истина с твърде видимо отношение към историческата ни съдба.

Междувпрочем Добри Ганчев е усещал, че някои от историите, които ни е разказвал той в спомените си, ще ни се видят невероятни и дори измислени и затуй той пише в мемоарите си: „Мнозина от читателите ми ще се попитат учудено: как е това възможно? Други ще се усъмнят в правдивостта на моите записки, ще допуснат неразположение, пристрастие към лицата, за които тук се споменува. Не, мои мили внучета — обръща се летописецът към потомците, — не допущайте подозрения! Помислете вий за времето, през което аз и описаните тук лица сме живели. Помислете и ще се уверите, че в думите ми, в оценката ми няма нищо преувеличено, че аз съм гледал на лицата и събитията вярно, правдиво, без превзетост и пристрастие.“

Всъщност ние бихме се съгласили и с „пристрастието“, ако с тая дума наречем негодуванието на автора, когато се докосва до тъмните страни на личността на Фердинанд и на тогавашните политически нрави. Умерен, деликатен, сдържан, Добри Ганчев не изразява това негодувание брутално, а с един рафиниран, безпощаден сарказъм; с

една тънка, и заедно с това съкрушителна насмешка към княз и двор, и приближени, и всичко пошло, до което се допре.

Специално за Фердинанда не малко е писано, но никой никога досега не е правил такава проникновена и главно — образна характеристика на тоя зловец за българите и за България човек, пък и на неговите сподвижници.

Откъде идва тая сила в перото на Добри Ганчев, която прави от неговите спомени една оригинална по дух и стил документална проза? Това се дължи преди всичко на дарбата му да открива характерното; на способността му да обобщава. И най-сетне — на неговата искреност.

Има и друго у Добри Ганев, което ни подкупва. Подкупва ни, че той, седемдесетгодишният, вместо да се занимава с ревматизма на вкоченясалите си ръце и крака — започва да пише, за да ни разкаже една истина (истината за Фердинанд) и да извлече от туй една полезна за бъдещите поколения поука от скъпо струвалия на българите политически опит с Кобурготския княз.

За да постигне своята цел, Добри Ганчев не щади нито добродетелното, нито естетическото чувство на читателя. Той просто, като че ли иска тъкмо с тъмните краски на своя разказ да ни стресне, да ни възмути и даже нарани, само и само да ни накара да се замислим!

А има над какво да се замисляме, като четем спомените на Добри Ганчев за княжеското време.

\* \* \*

... Един въртоглав княз така или иначе успява да стане владетел на България — това не е никак чудно, като се има предвид тогавашната политическа обстановка; чудното е друго: че този коронован маниак е бил изтърпян като цар на българите цели три десетилетия! Чудното е, че след като показал и проявил своята бездарност като владетел, цар Фердинанд успява постепенно да заграби цялата власт и да се превърне едва ли не в нещо като „самодържец“ по примера на своя прадядо Людовик XIV<sup>[11]</sup>.

Завладеният от мегаломания Фердинанд заради една своя химера (триумфалното си влизане в Цариград), изтървава всичките



политически и военни шансове, дошли като последица от бляскавите победи на българските войски по време на Балканската война през 1912 година. Веднага след това, чрез Междусъюзническата война през 1913 година той поведе страната по вратоломните урви на една политическа и военна катастрофа. След такова злополучие за нацията, каквото бе Междусъюзническата война, за която една от главните причини е Фердинанд, би трябвало да се очаква, че той ще загуби не само престола, но и скъпо ще заплати своите политически и военни грешки. Вместо това ние виждаме как тоя коронован агент на немската и австро-унгарска политика на Балканите, заедно с едрата германофилска буржоазия, обединена във властващите партии у нас, спокойно подготвиха поредното си покушение към интересите на „своята“ България, въвличайки я в Първата световна война на страната на Германия.

Разбира се, истина е и това, че още в първите години от князуването на Фердинанда и първите негови попълъзновения към властта, против него се създава в средите на прогресивната интелигенция и свързаните с нея демократични сили в България една открита и твърде активна опозиция, която съпътствува цялото управление на Фердинанда и се бори срещу неговия личен режим и пронемска външна политика. Прогресивните вестници от това време са пълни с разобличителни статии и карикатури в това направление, но факт е също така, че опрян на едрата буржоазия и произходящите от нея реакционни политически сили, Фердинанд все пак е успял да изпълни своята прогерманска мисия на Балканите и да доведе България току-речи до ръба на пропастта. Защото всички — или нека да сме точни — почти всички вождове на буржоазните политически партии и групировки в страната са „мигали“, както Добри Ганчев се изразява, пред самовластието на Фердинанда и обладани от „сервилност“, „робска покорност и послушание“, са му давали възможност да разиграва своята фатална за България политическа и военна игра — без никой сериозно да му се опре било в Народното събрание, било в Министерския съвет.

Това е всъщност една от главните причини за тридесетилетното политическо властвуване на Фердинанд в България.

Тая истина може да е и тъжна, и горчива, но интересно е, че през устата на разочарования почитател на Фердинанда — Добри Ганчев, тя

звучи не като обвинение, а като една целебна изповед, като едно вразумително самоизобличение.

... Защото историята ни учи (както мъдрите са казали) не само на това, как сме живели, а как би трябвало да се живее.

Николай Хайтов

---

[1] Николаев — гр. в Украйна. ↑

[2] Климент (Васил Друмев) (1838–1901) — Търновски митрополит, писател, общественик. Участник в легията на Г. С. Раковски в Белград (1861–1862). Като член на консервативната партия взима активно участие в политическия живот. Министър-председател (1879–1880 и 1886). Води борба против русофобската политика на Ст. Стамболов и против Фердинанд, за което е заточен в Петропавловския и Гложенския манастир. Член-основател и председател (1898 г.) на Българското книжовно дружество и редактор на неговото „Периодично списание“. ↑

[3] „Нова България“ — политически и книжовен вестник, издаван в Букурещ (1876–1877) от издателя стопанин Райко Илиев Блъсков. Като редактори в него работят Хр. Ботев, Ст. Стамболов и др. ↑

[4] Кусевич Методи (Тодор И. Кусев) (1837–1922) — заместник на Екзархията в Цариград (1880), ректор на Цариградската духовна семинария (1892–1894) и Старозагорски митрополит. ↑

[5] Фердинанд I Сакс-Кобург-Готски (1861–1948) — немски принц, български княз (1887–1908) и цар (1908–1918). Подчинява външната политика на България на интересите на Австро-Унгария и Германия. Въвлича страната в Междусъюзническата (1913) и Първата световна (1915–1918) война, през които България претърпява две национални катастрофи. Под натиска на народните маси и по искане на Съглашението абдикира. ↑

[6] Мария-Луиза Бурбонска и Пармска (1870–1899) — българска княгиня, първата съпруга на Фердинанд. ↑

[7] Савова Смарайда (Савовица) — жена на генерал Михаил Савов. ↑

[8] Стамболов Стефан Николов (1854–1895) — националреволюционер, политически и държавен деец. След Освобождението депутат в I-VI Обикновено народно събрание (1879–

1893), подпредседател на II и председател на IV Народно събрание. Подготвя контрапреврата за връщането на Александър Батенберг (1886). След абдикацията му е член на регентството и съдейства за избирането на Фердинанд за български княз (1887). Министър-председател и министър на вътрешните работи (1887–1894). Провежда политика за откъсване на България от Русия и ориентирането ѝ към Австро-Унгария и Германия. Стамболовисткият режим е характерен с жестоки полицейски и военни репресии срещу недоволството на широките народни маси от тяхното разоряване, изразили се в стихийни селски бунтове, военни заговори срещу режима и масови демонстрации срещу изборните фалшификации, които застрашават монархията и стават причина Фердинанд да предизвика оставката на Стамболов, убит след това зверски от агенти на двореца. ↑

[9] Савов Михаил (1857–1928) — генерал, участва в Сръбско-българската война (1885) в боевете при Сливница. Министър на войната (1891–1894, 1903–1907). През Балканската и Междусъюзническата война е помощник-главнокомандуващ. Пълномощен министър в Париж (1920–1923). ↑

[10] Петров Рачо (1861–1942) — началник-щаб на армията (1885–1894). Организира съдебната разправа над въстаниците в Силистра и Русе срещу регентството и Радославовото правителство (1887). Министър на войната (1887, 1894, 1896), министър на вътрешните работи (1900–1901), министър-председател и министър на външните работи (1903–1906). Известен като доверено лице на Фердинанд. ↑

[11] Людовик XIV (1638–1715) (Людовик Велики) — френски крал (1643–1715) от династията на Бурбоните, при когото абсолютизмът достига пълен разцвет. ↑

# ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

**МОЯТА БИБЛИОТЕКА**



<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.